

Opustenie dieťaťa a jeho prevencia

Úvod

V článku 7 Dohovoru Organizácie Spojených národov o právach dieťaťa (UNCRC) sa jasne hovorí, že každé dieťa má právo „poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť“. Keď dôjde k opusteniu dieťaťa, toto právo je porušené. Riziku opustenia sú najviac vystavené dojčatá a malé deti. Je to znepokojujúce, keďže dieťa ochudobnené o stabilnú výchovu v prvých rokoch života môže zaznamenať ťažkosti z hľadiska emocionálneho a behaviorálneho vývoja. Napriek dôležitosti poznania rozsahu, príčin a následkov opustenia dieťaťa je výskum v tejto oblasti jednoznačne nedostatočný. Tieto štúdie sú dôležité pre vypracovanie účinného programu prevencie a stratégií zameraných na ochranu tých najzraniteľnejších členov našej spoločnosti.

Definícia opustenia dieťaťa

Vo vzorke 10 krajín EÚ (Dánsko, Francúzsko, VB, Bulharsko, Rumunsko, Česká republika, Maďarsko, Slovensko, Litva a Poľsko) neexistuje jednoznačná právna definícia opustenia dieťaťa. Absencia jasnej definície a nejednoznačnosť týkajúca sa toho, čo predstavuje opustenie dieťaťa, nastoľuje výzvy pre výskum a prax týkajúce sa tohto javu. Pre účely aktuálneho projektu financovaného zo strany EÚ prostredníctvom Daphne boli použité dve definície opustenia dieťaťa, menovite otvorené opustenie a utajené opustenie. Otvorené opustenie je definované ako známe opustenie dieťaťa jeho alebo jej rodičom, ktorého je možné identifikovať, a ktorého zámerom nie je vrátiť sa po dieťa, ale dobrovoľne sa vzdať rodičovskej zodpovednosti. Okrem toho neexistujú žiadni iní rodinní príslušníci schopní alebo ochotní prevziať zodpovednosť za rodičovstvo a starostlivosť o dieťa. Utajené opustenie je definované ako utajené opustenie dieťaťa jeho alebo jej rodičom, ktorého nie je možné identifikovať, a ktorého zámerom nie je vrátiť sa po dieťa, ale anonymne sa dobrovoľne vzdať rodičovskej zodpovednosti.

Rozsah javu opustenia dieťaťa v Európe

Výskumom sa zistilo, že opustenie dieťaťa je jedným z hlavných dôvodov umiestnenia detí vo veku do troch rokov do ústavnej starostlivosti. Porovnanie detí v ústavoch ukázali, že v západnej Európe boli opustené len 4 % detí v protiklade k 32 % detí v ústavoch v strednej a východnej Európe. V Rumunsku, Maďarsku a Lotyšsku bola väčšina detí v ústavnej starostlivosti opustených, zatiaľ čo Dánsko, Nórsko a VB vykazovali opustenie dieťaťa ako zriedkavú udalosť.

Je zložité určiť skutočný rozsah javu otvoreného a utajeného opustenia dieťaťa v celej Európe, keďže národnú štatistiku týkajúcu sa týchto javov vedú len niektoré krajiny, a u krajín, ktoré tieto údaje sledujú, sa údaje líšia v závislosti na vekovej skupine detí a na použitej definícii opustenia dieťaťa.

V rámci aktuálneho projektu zameraného na jav opustenia dieťaťa a jeho prevencie, financovaného zo strany EÚ prostredníctvom Daphne, bol zaslaný ministerstvám všetkých 27 členských krajín EÚ list, v ktorom boli požiadané o informácie týkajúce sa otvoreného a utajeného opustenia detí. Z 22 krajín, ktoré odpovedali, malo Slovensko najvyšší počet prípadov otvoreného opustenia (4,9 na 1 000 narodení živého dieťaťa), nasledované Českou republikou (4,1 na 1 000 narodení živého dieťaťa), Lotyšskom (3,9 na 1 000 narodení živého dieťaťa) a Poľskom (3,7 na 1 000 narodení živého dieťaťa). Vo všetkých 22 krajinách, v ktorých sa prieskum uskutočnil, bolo k dispozícii veľmi málo informácií (ak vôbec nejaké) týkajúcich sa počtu detí, ktoré boli odložené v prírode alebo na verejných priestranstvách. Okrem toho väčšina krajín nevedie národnú evidenciu počtu detí (vo veku 0 – 3 rokov), ktoré boli opustené na pôrodných oddeleniach. Spomedzi krajín, ktoré si vedú túto evidenciu, malo Slovensko najvyšší počet detí opustených na pôrodných oddeleniach za rok (3,3 na 1 000 narodení živého dieťaťa), nasledované Poľskom a Litvou (1,7 na 1 000 narodení živého dieťaťa) a Francúzskom (1 na 1 000 narodení živého dieťaťa).

Otvor na odloženie dieťaťa vo Florencii

Riešenie javu utajeného opustenia dieťaťa

Prístup k riešeniu javu utajeného opustenia dieťaťa sa líši naprieč EÚ. V niektorých krajinách už opustenie dieťaťa nie je viac protizákonné, za podmienky odloženia dieťaťa na nejakom bezpečnom mieste. V niektorých európskych krajinách boli sprístupnené špeciálne „baby boxy“ (alebo hniezda záchranu), v ktorých môžu matky svoje dieťa odložiť anonymne a bezpečne. Napríklad v Nemecku boli v roku 1999 zavedené „babyklappe“ (schránky s klapkovým krytom), v Maďarsku boli pred niektorými nemocnicami nainštalované inkubátory a v Taliansku sa využívajú „culla per la vita“ (kolísko života). Vo Francúzsku majú ženy podľa článku 341 Občianskeho zákonníka po pôrode v nemocnici právo zostať v anonymite pred svojimi deťmi. Označuje sa to ako „accouchement sous X“, a v dôsledku toho nie je vôbec možné určiť právne väzby medzi matkou a dieťaťom.

Z hľadiska UNCRC existuje rozsiahla diskusia týkajúca sa vyššie uvedených prístupov k opusteniu dieťaťa, a výskum zameraný na to, či skutočne zachraňujú životy alebo nabádajú rodičov k opusteniu svojich detí, v podstatnej miere chýba. To je obzvlášť relevantné v prípade matiek žijúcich vo vidieckych oblastiach, ktoré nemajú možnosti na dopravenie svojho dieťaťa do hniezda záchranu. Okrem toho hniezda záchranu nesú so sebou viacero ďalších dôsledkov z dôvodu ich anonymného charakteru. V prvom rade takto odložené deti nemajú možnosť zistiť svoju rodinnú zdravotnú anamnézu. V druhom rade sú odopierané rodičovské práva otca. V treťom rade to plne znemožní možnosť zveriť dieťa do opateru ostatných príbuzných, keďže nebude existovať spôsob, ako vyhľadať rodinu dieťaťa. Každopádne v Českej republike bolo od roku 2005 osadených 41 „baby boxov“, v ktorých rodičia odložili 40 detí. V Maďarsku bolo od spustenia tohto programu pred 10 rokmi v inkubátoroch odložených 40 detí. Na Slovensku bolo v hniezdach záchranu medzi rokmi 2004 a 2011 odložených 34 detí v 16 lokalitách. V Litve bolo v hniezdach záchranu od roku 2009 odložených 13 detí a v Poľsku bolo od roku 2006 v hniezdach záchranu odložených 31 detí.

Príčiny opustenia dieťaťa

Zistilo sa, že hlavnými príčinami opustenia dieťaťa je chudoba alebo finančné ťažkosti, status slobodného rodiča, chýbajúca sexuálna výchova, slabé povedomie o plánovanom rodičovstve, obmedzenia týkajúce sa dostupnosti umelého prerušenia tehotenstva, výskyt určitej formy postihnutia u dieťaťa a nedostatok služieb a zdrojov určených na podporu rodičov detí s postihnutím, ako je opatrovateľská služba počas prítomnosti rodičov v práci.

V Bulharsku sa výskumom zistilo, že väčšina rodičov nechce opustiť svoje deti. Keď sú však konfrontovaní s chudobou, chorobou alebo sociálnym vylúčením, často prijímú toto rozhodnutie, pričom sa domnievajú, že konajú v najlepšíom záujme dieťaťa. Štúdia, na ktorej sa zúčastnilo 75 rodičov, ktorí nedávno v miestnom ústave odložili svoje deti (vo veku 0 - 3 rokov), zistila, že dôvody opustenia dieťaťa zahŕňajú bezdomovectvo, nedostatok jedla, absenciu kúrenia počas zimy a nedostatok plienok. Okrem toho 41 % rodičov z tejto vzorky už malo v rodine štyri alebo viac detí, a mali pocit, že si už ďalšie dieťa nemôžu dovoliť. Štúdia taktiež zistila, že 72 % tejto vzorky tvorili matky z rómskej komunity, ktoré sa vyjadrili, že sa ich personál na pôrodníckom oddelení opýtal, či si chcú svoje dieťa nechať, a uviedli, že niekto z personálu za nich vyplnil tlačivá na adopciu ako súčasť bežného postupu. Výskumom v Rumunsku sa tiež zistilo, že dôvodom, prečo sa rodičia „zriekli“ svojich detí, mohol byť nátlak zo strany personálu nemocnice. K tomu dochádza často, ak matke chýbajú osobné doklady, čo môže zabrániť oficiálnej registrácii narodenia dieťaťa. V iných krajinách mohlo dochádzať zo strany zdravotníckeho personálu k nabádaniu matiek k zrieknutiu sa svojho dieťaťa v prípade, že boli HIV pozitívne, užívali drogy, neboli vydaté alebo boli veľmi mladé. Tieto zistenia naznačujú, že k opusteniu detí dochádza často nie preto, že by ich rodičia nechceli, ale skôr z dôvodu nedostatočnej podpory, ktorá by bola rodičom k dispozícii na rôznych úrovniach.

Prevenca opustenia dieťaťa

Nižšie sú uvedené opatrenia, ktoré sa prijímajú v krajinách EÚ na pomoc pri prevencii opustenia dieťaťa. Tieto opatrenia zahŕňajú:

- *sociálnu pomoc,*
- *zariadenia dennej starostlivosti o deti,*
- *oddelenia pre matky s novorodencami,*
- *služby plánovaného rodičovstva,*
- *poradenské služby pre matky,*
- *poradenské služby pre celú rodinu,*
- *finančnú podporu,*
- *programy zamerané na vysoko rizikové rodiny,*
- *„školiace centrá“ pre rodičov,*
- *linky pomoci na podporu matiek v núdzi,*
- *národné smernice pre prevenciu opustenia dieťaťa na pôrodnických oddeleniach,*
- *sociálnych pracovníkov na pôrodnických oddeleniach.*

Toto je však len začiatok, a stále je ešte potrebné toho veľa urobiť.

Jav opustenia dieťaťa na Slovensku

Slovensko dosiahlo za posledné roky najmä v legislatíve významný posun v starostlivosti o deti žijúce mimo vlastnej rodiny. Prijaté zákony a ich novely – najmä Zákon o rodine č. 36/2005 Z.z. a Zákon sociálno-právnej ochrane a sociálnej kuratele č. 305/2005 Z.z. jasne definujú prioritu rodinnej výchovy pred ústavnou starostlivosťou. Aj v rámci ústavnej starostlivosti existuje špeciálny inštitút – profesionálna náhradná starostlivosť, postavená dôsledne na rodinnom prostredí. Aj vďaka tejto forme mohlo Slovensko prijať od 1. januára 2012 zásadu, že každé dieťa vo veku do 6 rokov musí byť umiestnené v rodine. Výnimku však tvoria deti so špecifickými potrebami, ktoré môžu byť umiestňované v špecializovaných výchovných skupinách v rámci existujúcich 96 detských domovov.

Prvok prevencie opúšťania detí biologickými matkami/rodičmi však na Slovensku značne absentuje, najmä v oblasti primárnej a sekundárnej prevencie. V rámci spomínaného Zákona o SPO a SK je síce v paragrafoch 10 a 11 spomenutý aj prvok „predchádzania vzniku sociálno-patologických javov“, ale bez jasne stanovených kompetencií, nástrojov a financovania. Štatistika za rok 2010 hovorí, že počet detí, ktoré matky zanechali na pôrodniciach bol 198. Počet detí vo veku 0-3 roky opustených rodičmi, ktorých identita bola známa, bol 448 a počet detí opustených rodičmi, ktorých identita nebola známa bol 53. Podľa zistení z nášho výskumu existujú viaceré faktory, ktoré sťažujú prevenciu v oblasti opúšťania detí biologickými rodičmi:

- *absencia návštev zdravotných sestier v domácom prostredí tehotnej ženy (v minulosti funkčná prax),*
- *nedostatočne vyškolení alebo absentujúci sociálni pracovníci na gynekologicko-pôrodnických alebo novorodeneckých oddeleniach,*
- *nedostatočná sieť služieb pre rizikové matky, alebo neschopnosť ich skorého záchytu*
- *absentujúca/nerozvinutá terénna sociálna práca na komunálnej úrovni, najmä v menších obciach pod 1000 obyvateľov*
- *stále „rezortný“ systém fungovania služieb pre tehotné ženy, matky, deti a rodiny. Systémy pod jednotlivými rezortmi (zdravotný, školský, sociálny) fungujú paralelne vedľa seba bez synergického efektu konkrétnych intervencií a funkčných prepojení programom, projektov a opatrení.*

Príklady dobrej praxe

V rámci nášho výskumu sme na Slovenku identifikovali viaceré príklady dobrej praxe v preventívnej oblasti:

- vytváranie funkčných prepojení existujúcich služieb a profesionálov na lokálnej úrovni na pomoc rizikovým tehotným ženám (napr. projekt Kukulík v Banskej Bystrici).
- vytváranie centier s komplexnými špecializovanými programami pre ohrozené matky s deťmi / tehotné ženy (napr. Áno pre život v Rajci, Charitné krízové centrum v Košiciach)
- vytváranie buniek (samostatné bytové jednotky) najmä pre mladé matky s deťmi v rámci siete detských domovov (napr. DeD Bernolákov, DeD Tŕnie).

Viac informácií môžete získať na adrese slovenského partnera tohto projektu:

SOCIA – nadácia na podporu sociálnych zmien, www.socia.sk, socia@socia.sk, matej@socia.sk